

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2024]

Bilal DEMİR

<https://orcid.org/0000-0002-2913-7946>

Dr. Öğr. Üyesi

bilaldemir@yyu.edu.tr

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

<https://ror.org/041jyzp61>

Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Efsaneden İlham Alan Edebiyat: “Ah Tamara” Efsanesinin Modern Türk Edebiyatına Yansımaları

Literature Inspired by The Legend: Reflections of The Legend of “Ah Tamara” on Modern Turkish Literature

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 18.10.2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 13.12.2024

Yayın Tarihi | Date Published: 30.12.2024

Atıf | Citation

Demir, B., (2024). Efsaneden İlham Alan Edebiyat: “Ah Tamara” Efsanesinin Modern Türk Edebiyatına Yansımaları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8 (3), 1271-1295. <https://doi.org/10.34083/akaded.1569721>

Demir, B., (2024). Literature Inspired by The Legend: Reflections of The Legend of “Ah Tamara” on Modern Turkish Literature, *Journal of Academic Language and Literature*, 8 (3), 1271-1295. <https://doi.org/10.34083/akaded.1569721>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright & License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Bilal DEMİR | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Sözlü halk anlatılarından olan efsaneler, içerdikleri folklorik öğelerin zenginliği nedeniyle modern edebiyatta sıklıkla başvurulan, doğrudan ya da dolaylı olarak ele alınan kaynak metinlerdendir. Efsanelerdeki olay, kişi ve mekân unsurları modern edebiyatta doğrudan veya dönüştürülerek yeniden işlenir, yeni imajlarla biçimlendirilir. Böylece efsaneler kadim anlatılar olarak edebi üretime süreklilik arz edecek şekilde dâhil olurlar. Bu türden bir örneklik teşkil eden Ah Tamara efsanesi de modern Türk edebiyatında birçok edebi esere kaynaklık etmektedir.

Van'ın Gevaş ilçesi yakınlarında, Van Gölü'nde yer alan Akdamar adasıyla birlikte anılan ve destansı bir aşkı konu edinen "Ah Tamara", ada merkezli bir efsanedir. Halk arasında birden fazla varyantıyla nesilden nesile, dilden dile aktarılan bu efsane, yazarlar tarafından çeşitli form ve temalarla işlenmektedir. Tiyatro, şiir, roman ve öykü türlerinde yazılan pek çok eserlere ilham kaynağı olan Ah Tamara efsanesi; aşk, ölüm, ayrılık, din, kimlik, tarih, coğrafya konulu metinlerde doğrudan ya da dolaylı olarak yer bulmaktadır. Özellikle geçtiği coğrafyayla olan bağı nedeniyle bu efsane, edebi alanda farklı imge, imaj ve sembollerle yorumlanmaktadır. Bu çalışmada Ah Tamara efsanesi üzerine yazıldığı tespit edilebilen edebi eserlerde efsanenin edebi metinlerde nasıl kurgulandığı ve efsanenin hangi imajlarla yeniden üretildiği incelenecektir. Efsaneyi odağa alan metinler edebi türler bağlamında sınıflandırılarak efsanede öne çıkan konu, olay, kişi ve mekânların yazarlar tarafından nasıl ve ne şekilde işlendiği üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ah Tamara, Akdamar, Van, Efsane. Edebiyat

Abstract

Legends, which are oral folk narratives, are among the source texts that are frequently referenced and handled directly or indirectly in modern literature due to the richness of folkloric elements they contain. Elements of events, people and places in legends are reprocessed directly or transformed in modern literature and shaped with new images. Thus, legends are continuously involved in literary production as ancient narratives. The legend of Ah Tamara, which constitutes an example of this kind, is the source of many literary works in modern Turkish literature.

"Ah Tamara", which is associated with the island of Akdamar in Lake Van, near the Gevaş district of Van, and is about an epic love, is an island-centered legend. This legend, which has been passed down from generation to generation and from language to language in more than one variant among the public, is processed by writers in various forms and themes. The legend of Ah Tamara, which has inspired many works written in the genres of theater, poetry, novels and stories; It finds a place, directly or indirectly, in texts on love, death, separation, religion, identity, history and geography. Especially due to its connection with the geography in which it takes place, this legend is interpreted with different images, images and symbols in the literary field. In this study, it will be examined how the legend is constructed in literary texts and with what images the legend is reproduced in literary works that can be determined to be written on the legend of Ah Tamara. Texts focusing on the legend will be classified in the context of literary genres and evaluations will be made on how and in what way the prominent subjects, events, people and places in the legend are handled by the authors.

Keywords: Ah Tamara, Akdamar, Van, legend. literature

Giriş

Tarihin ve kültürün bir parçası olarak efsaneler, halkın ürettiği ve geçmişten geleceğe aktardığı sözlü edebiyat ürünlerindedir. Birçok farklı etkenin oluşumunda kaynaklık ettiği efsaneler; tarihsel, dinsel, mitolojik ve fantastik özellikli olabilmektedir (Önal, 2021, s. 72). Efsane anlatıcıları ve dinleyicileri efsanelerin içerdiği olayların olmuş olabileceğine inanır, efsanelerin barındırdığı yer, kişi ve zamanın etkisine göre onlara kutsallık atfederler (Nar, 2014, s. 63). Bilge Seyidoğlu efsanelerin gerçekçi şekilde kurgulandıklarını; bilinmeyen esrarengiz olayları anlatıp olağanüstülükler içerdiklerini ve kutsal özellikler taşıdıklarını belirtir (Seyidoğlu, 2005, s. 13,22). Efsanelerin özellikleri arasında olağanüstülük olabileceği gibi toplumların beklentisini karşılayan ideal kişilikleri yansıtma yönü de vardır. Bu yönleriyle efsaneler; fantastik, tarihi ve gerçeklik payı olan derinlikli anlatılar olarak açıklanmaktadır (Ergun,1997, s. 41-45).

Efsaneler sahip oldukları zengin kültürel unsurlar nedeniyle modern edebiyatı etkileyen anlatılardandır. Mehmet Güneş'e göre efsanelerdeki unsurlar şiir, roman, öykü ve tiyatro gibi modern edebi türlerde imgeler, imajlar, semboller, epizotlar aracılığıyla dönüştürülerek yeniden değerlendirilebilmekte, efsanelerin kullanım biçimi değişebilmektedir. Dolayısıyla efsaneler ya doğrudan ya da dolaylı şekilde kaynak metin olabilmektedir (Güneş, 2020, s. 101). Modern Türk edebiyatında özellikle II. Meşrutiyet dönemi ve Erken Cumhuriyet dönemi yıllarında, bu türden halk edebiyatı anlatıları işlevsel şekilde kullanılmıştır. Efsanelerin barındırdığı folklorik değerler işlenerek bunlar aracılığıyla toplumda milli bilinci uyandırma ve böylece insanlara bir milli kimlik kazandırma amacıyla kullanılabilen öngörülme (Güneş, 2020, s. 101). Güneş'in belirttiği özelliklere ek olarak; efsane anlatısında yer alan olay ve kahramanlar ile çeşitli diğer öğeler modern metinlerde fantastik işlevden eğitici işleve çok çeşitli açılardan dönüştürüp biçimlendirilerek ele alınabilmektedir. Özellikle postmodern metinlerde metinlerarasılık yöntemleriyle bu husus söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla mit, masal, destan, halk hikâyesi türlerinde olduğu gibi efsaneler de barındırdığı zengin öğeler sayesinde yazarlara ilham kaynağı olabilen, form ve konu yönüyle çağdaş metinlerde kullanılabilen anlatılardandır.

Efsaneler kişi, zaman ve mekân merkezli olabilmektedir. Özellikle dağ, göl, ova, ada merkezli efsaneler insanların yaşadıkları coğrafyayla bağ kurmasına vesile olan anlatılardır. Bu çalışmada incelenen ve Van ili sınırları içerisinde, Van Gölü üzerinde yer alan Akdamar adasıyla ilişkili olan Ah Tamara efsanesi ada merkezli bir efsanedir. Van Gölü'nde bağlantısız, özerk bir ada olması hasebiyle Akdamar adası, efsaneyi belirleyen ve olaylara yön tayin eden bir özelliğe sahiptir. Bu manada efsane ve ada ilişkisi önem arz etmektedir.

Coğrafi bir terim olarak ada, "Her tarafı su ile çevrili kara parçası" şeklinde tanımlanmaktadır (Ayverdi, 2005: 24). Adanın başka bir kara parçasıyla bağlantılı olmama hali kültür ve sanat dünyasında çok katmanlı özelliklerde işlenmesine zemin hazırlamıştır. Akşit Göktürk'e göre ada, sahip olduğu doğal özellikler nedeniyle, gizem, sınırlanmışlık, bir başınlık, ötekilik, özgürlük ve yalnızlık gibi imgelemlerle edebiyatta

karşılık bulur (Göktürk, 2012: 12). Ada imgesi sadece edebi alanda değil felsefi, siyasi alanlarda yazılan ütopya/distopya metinlerinde de var olur. Yazarlar özlemini duydukları ideal toplumu açık suların ortasında bulunan adalar üzerinde tasarlamışlardır (Göktürk, 2012, s. 174-177). Dünya edebiyatlarında ada merkezli birçok eser sıralanabilir: Thomas More'un *Ütopya* (1516), Francis Bacon'un *Yeni Atlantis* (1626), Campanella'nın *Güneş Ülkesi* (1643), James Harrington'ın *Oceana* (1656), Jonathan Swift'in *Güliver'in Gezileri* (1726), Henry Neville'in *Pines Adası* (1668), Daniel Defoe'nun *Robinson Crousoe* (1719), Bernardin de Saint Pierre'in *Pol ve Virjin* (1787), Jules Verne'in *Esrarlı Ada* (1875), Robert Louis Stevenson'un *Define Adası* (1883), Virginia Woolf'un *Deniz Feneri* (1927), Aldous Huxley'in *Ada* (1962), John Steinbeck'in *Akıntı Adaları* (1970) bu konuda öne çıkan eserlerdendir. Türk edebiyatında ise *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* (1796) eseri, T. Abdî'nin *Sergüzeşt-i Kalyopi*'si (1873), Şemseddin Sami'nin "Kediler" hikâyesi, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Hayat-ı Muhayyel* hikâyesi, Tevfik Fikret'in "Ömr-i Muhayyel" şiiri, Bilge Karasu'nun *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'ndaki (1970) "Ada" hikâyesi, Selim İleri'nin *Ada, Her Yalnızlık Gibi* (1999) romanı bu manada akla ilk gelen eserlerdendir. Yine Türk edebiyatında birçok yazar ve şair, İstanbul adalarında ikamet etmelerinden ve bazı eserlerinde ada mevzusunu işlemelerinden dolayı ada yazarı/şairi şeklinde anılmaktadırlar. Çağdaş edebi eserlerde ada daha çok kaçış mekânı, sürgün, macera ve merak yeri, ütopya unsuru olarak konu edinilmekte ve bu yönde ciddi bir literatür bulunmaktadır (Koç, 2010, s. 29).

Efsanelerin modern edebiyata olan etkileri ve ada konulu anlatılara bir örneklik teşkil etmesi itibarıyla Ah Tamara efsanesi, günümüzde bir ilham kaynağı olarak edebi eserlerde işlenmektedir. Bu çalışmada da Ah Tamara efsanesinden ilham alan, efsaneyi doğrudan işleyen veya efsaneyi dönüştürerek yeniden biçimlendiren edebi eserler incelenerek efsanenin modern Türk edebiyatında nasıl ele alındığı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Van Akdamar Adası ve Ah Tamara Efsanesi

Akdamar ya da Ahtamar¹ adası Van'ın Gevaş ilçesi yakınlarında, Van Gölü'nde yer alan küçük bir adadır. Adada yer alan Surp Haç Kilisesi, Vaspurakan Prensiği'nin kralı I.

¹ Akdamar ya da Ahtamar adının kökeni hakkında bilgiler sınırlıdır. Bu addan dolayı Ah Tamara efsanesinin gerçekte olup olmadığı da şüphelidir. Etimoloji ve yer adları üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Sevan Nişanyan, Akdamar adının kökeni ile ilgili bilgilerden hareketle üretilen efsanenin uydurma olduğunu açıklar. Nişanyan adanın gerçek adının ise "Akhtamar" olduğunu iddia eder. Buranın Vaspurakan kralı I. Gagik tarafından güvenlik açısından inşa edilen ve 921 senesinde tamamlan bir saray ve manastırdan oluştuğunu belirten Nişanyan, o dönem kaydedilen bilgilere göre adanın adının Akhtamar şeklinde geçtiğini belirtir. Nişanyan'a göre adanın adının gerçek hikâyesi şöyledir: "Akhtamar adı Ermenice bir anlamı olan deyim değildir. Ermenicede bu adı kullanan ilk kişi Akhtamar şehrini ve manastırını yaptıran Kral Gagik'in eşi'dir. Bu bir tesadüf olabilir mi? Adam bir şehir, bir başkent inşa ediyor ve seçtiği isim karısının adı. Daha önce de Ermenilerde duyulmamış bir isim bu Tamar. 'Tamar' Arapça bir isim. Peki, o tarihlerde Arapça bir isim kullanmaları mümkün müydü? Son derece mümkündür. Çünkü o tarihte kraliyet hanedanından ve bölgedeki hepsinin Ermenice ve Arapça çift adı var. Akdamar Adası'nın adı anladığım kadarıyla El Tamar. Ermenicede de Akhtamar. Yani Hurma adını taşıyan kraliçenin adı. Boğulmamış, bir şey olmamış." Ancak Nişanyan'a göre 1940'ta icat edilen ve 1980'den sonra benimsenen "Akdamar" adı sonradan siyasal nedenlerle oluşturulmuştur (Nişanyan, 2024, Erişim Tarihi: 11.10.2024).

Gagik tarafından IX. yüzyılda yaptırılmıştır (Bkz: Kılıç, 2012). Kilise mimarının Manuel adlı bir keşiş olduğu belirtilmektedir (İpşiroğlu, 2003, s. 21-22). Kilise yüksek bir kaide üstünde duran, anıt gibi göğe uzanan bir yapıdadır. Dış cephesini çevreleyen sanat öğeleriyle süslüdür. Hareketli hayvan figürleriyle bezenmiş taştan oyma yaprakların ortasında birçok kutsal figür ve Eski Ahit'ten sahnelerle dolu yontma kabartmaların olduğu dış cephe, Hristiyanlık tarihinden izler taşımaktadır. İyi korunmuş olan bu kabartmalar, Doğu'daki Hristiyanlık mimari sanatının önemli örneklerinden kabul edilmektedir (İpşiroğlu, 2003, s. 10-11).

Tarihte Akdamar adasından bahseden ilk isimlerden biri Evliyâ Çelebi'dir. Evliyâ Çelebi "Ahdim-var" olarak tanıttığı Akdamar adasına kayıkla geçmiş, buradaki kiliseye hayran kalmıştır. Çelebi için Revan, Nahçıvan ve Kudüs'teki kiliseler Akdamar kilisesi karşısında hiçtir. Kilisenin avizelerini, odalarını ve süslemelerini kelimelerle tarif edilemez bulur. 200 kadar papazının burada nefis terbiyesi ile eğitildiğini anlatır (Keklik, 2023, s. 27). Evliyâ Çelebi kilisenin yapılışını ve isimlendirmesini çeşitli rivayetlere dayandırdıktan sonra adayı şu şekilde tanıtır: "700 adım büyüklüğünde bir Şeddâdi taş yapı güzel bir kaledir. Batı tarafa bir küçük kapısı var. Kale içinde anılan eski kilise vardır. ... Eğer bu kilisenin yapısını, odalarını, askılarını, imaret ve tarzı tavrını yazsak uzun bir tomar olur. İki yüzden fazla rahip ve keşişleri var ki riyâzat ve perhiz ile siyah elifi kopmuş bakla yemeden sıfır iskelet olmuşlar, ama mahbûb ceylân gözlü gençleri var ki her hizmete can baş ile koştururlar. ... Ve kalelerinin altı tamamen mağaralardır, yiyecek ve içecekleriyle doludur." (Evliyâ Çelebi, 2010, s. 359-360)

Ermeniler için kutsal haç kilisesi olarak kabul gören Akdamar kilisesinin 1951'de hükümet emriyle yıkımı kararlaştırılmışken o dönem bir gazeteci olan ve olayı tesadüfen öğrenen Yaşar Kemal'in müdahalesi ve mücadelesiyle yıkımı durdurulmuştur. Kilise 2005-2007 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde, Türkiye Ermenileri ve Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir adım olarak restore edilmiştir.²

Akdamar kilisesi ve adası halk arasında hakkında anlatılan efsanesiyle bilinmektedir. Destansı bir aşk ve bu aşkın kötü kaderi şeklinde oluşmuş olan efsane bölgenin coğrafik ve sosyo-kültürel birçok özelliğini taşımasıyla öne çıkar. Efsanenin bilinen varyantları çeşitli olsa da genel hatlarıyla efsane şöyledir: Rivayete göre Akdamar adasındaki kilisenin başrahibinin dünyalar güzeli Tamara adında genç bir kızı varmış. Görenin hayran kaldığı, güzelliğiyle tüm Van halkının dilinde dolaşan Tamara rahip babası tarafından adada özel olarak korunup yetiştiriliyormuş. Tamara ile adamın sahil köylerinden birinde yaşayan Müslüman çoban birbirine sevdalanmış. Tamara ile çoban geceleri gizlice buluşurlarmış. Tamara'nın adadan yaktığı feneri takip eden çoban sahilden adaya kadar her gece yüzerek gelir, sabaha doğru sahile geri dönermiş. Tamara'nın babası bu sevdaya engel olmuş. İki aşığı sevdalarından vazgeçiremeyen rahip fırtınalı bir gece Tamara'nın yerine feneri yakmış ve çobanı adaya çağırılmış. Çoban gölde yüzdükçe fenerin yeri değiştirilmiş.

² Akdamar kilisesi hakkında daha fazla bilgi için ayrıca Bkz: (<https://www.akdamarkilisesi.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 12.07.2024)

Yönünü kaybeden çoban dalgalara yenik düşmüş ve boğulmuş. Ölmeden önce son nefesinde “Ah Tamara” diye haykırmış. Sesi duyan Tamara dayanamayarak adanın en yüksek tepesinden göle atlamış ve iki âşık ölümde buluşmuş. Böylece iki âşığın sevdası dilden dile aktarılmış ve adanın adı “Ahtamara” olarak karşılık bulmuş. Ahtamara da zamanla Akdamar olarak değişikliğe uğramış.

Ah Tamara efsanesi halk arasında ve edebi eserlerde birbirinden farklı birkaç varyantla aktarılan bir efsanedir. Van efsaneleri üzerine çalışmalar yapan Yılmaz Önay, Ah Tamara efsanesiyle ilgili beş varyant derlemiştir. Varyantlardan biri, iki Ermeni âşık arasında geçen bir yapıya sahip iken diğer dört varyant ise Ermeni Hristiyan Tamara ile Müslüman genci konu almaktadır. Beş varyant da benzer olay örgüsüne sahiptir. Derlenen varyantlardan ilki Tamara ile balıkçı Andrekov’un aşkı üzerine olup Tamara’nın keşiş babasının engeli söz konusudur. İkinci varyantta Tamara ile adanın karşı sahilinden Gevaşlı gencin aşkı anlatılır. Yine Tamara’nın babası bu aşka engel olur. Üçüncü varyantta Van Valisi Hüseyin Paşa gönlünü Tamara’ya kaptırmışken valinin yardımcısı Ali Bey ile Tamara’nın aşkı söz konusudur. Vali ikisini yakalamak için sefere çıkarken Ali Bey ile Tamara, Akdamar adasına Tamara’nın keşiş babası Metron’a sığınır. Vali bunun üzerine onları yakalamaktan vazgeçer. Tamara’nın babası olan Metron, iki âşığa sahip çıkar. Bu varyantta mutlu son vardır.³ Dördüncü varyantta ise Akdamar adasından Tamara ile adanın yakınında bulunan Kuzu adasındaki Müslüman gencin aşkı vardır. Aşka Tamara’nın keşiş babası engel olur. Beşinci ve son varyantta ise Van’da yaşayan keşişin Tamara’yı Müslüman delikanlılardan kurtarmak için Akdamar adasında kilise yaptırıp kızıyla oraya yerleşmesi söz konusudur. Ancak Tamara ve Müslüman bir genç ayrılığa rağmen aşklarından vazgeçmez. Genç adam her gece Tamara’nın yaktığı meşale sayesinde adaya yüzerken bir gece keşişin engel olmasıyla boğulur (Önay, 2018, s. 63-71). Yılmaz Önay’ın derlediği varyantlar arasında yer almayan bir varyant da Atila Algon tarafından derlenmiştir. 1950’li yıllarda Van Gölü’ndeki gemiler üzerine araştırmalar yapan Algon’un halktan duyduğu bu varyantta olay örgüsü aynıken Tamara ile Abbasi genci Hamza’nın aşkı anlatılır. Bu varyantta efsaneye Abbasi gencinin dâhil olması bölgenin X. yüzyıldan itibaren Abbasi hâkimiyetinde kalmasından kaynaklanır (Algon, 2011, s. 36).

Ah Tamara efsanesinin kökeni ve oluşumu hakkında bilinmezlikler ve bu yönde tartışmalar mevcuttur. Dünya edebiyatında Ah Tamara efsanesine benzer içeriğe sahip efsaneler ve bu efsaneler için üretilmiş eserler bulunmaktadır. Efsaneye benzer bir eser Avusturyalı yazar Franz Grillparzer (1791-1872) tarafından yazılan “Des Meeres und der

³ Varyantlar arasında Van’da en çok bilinen varyant budur. “Metran İsa” adıyla halk arasında bilinen bu varyant Yılmaz Önay’ın derlediğinden farklılıklar taşımaktadır. Buna göre Müslüman Ali ve Hristiyan Meryem birbirini seven iki âşıktır. Van’a atanan Vali ise Meryem’i çok beğenir ve onunla evlenmek ister. Meryem’in babası duruma razı olmasa da yapacak bir çaresi yoktur. Bu zoraki evlilik isteğine karşı Meryem ile Ali, Akdamar adasındaki kiliseye ve Piskopos Metran İsa’ya sığınurlar. Aşk için Metran İsa her türlü yardımı yapar. Uzun uğraşlar sonucu Vali onların izini bulur. Önce büyük bir servet teklif ederek Metran İsa’nın iki âşığı kendisine teslim etmesini talep eder. Metran İsa bunu reddedince Vali büyük bir orduyla adayı ablukaya alır. Savaş başlar ve insanlar ölür. Duruma dayanamayan Meryem ile Ali adanın en yüksek tepesinden göle atlarlar. Böylece ikisinin aşkı dillere destan olur. (Bkz.: <https://www.bernamegeh.com/butun-yonleriyle-metran-isa-destani/>, Erişim Tarihi: 05.09.2024).

Liebe Wellen (Denizin ve Dalgaların Sesi)" (1831) adlı trajedi türündeki tiyatro metnidir (Nakiboğlu, 200, s. 275). Grillparzer'in metni Antik Yunanda Vergil, Ovid, Statius gibi yazarların da işlediği ve Alman bestekâr Friedrich Schiller'in bir balat yazmış olduğu, Hero ile Leander'in aşkını anlatan Sestos adası efsanesinden ilhamla oluşmuştur (Nakiboğlu, 2010, s. 275). Yunan mitolojisinde Hero ile Leander'in aşkını ele alan Sestos adası efsanesi, Çanakkale Boğazı'na yakın bir yerde bulunan Sestos adasında geçer. Bu efsane ile Ah Tamara efsanesinin olay örgüsü aynıdır (Ulupınar, 2022, s. 19). Hero da Tamara gibi dünyalar güzeli, kendini dine adanmış, adada yaşayan bir kızdır. Leander ise yine Akdamar adasının kıyısında bulunan Gevaş gibi Sestos adasının kıyısında bulunan Asos'ta yaşar. Leander, geceleri kıyıda adaya Hero'nun gösterdiği ışığa doğru yüzer. Hero'nun amcası tıpkı Tamara'nın babası gibi onu bu duygusal birliktelikten kurtarıp korumak ister. Hero'nun amcası, Tamara'nın sonuna benzer şekilde, Hero ile Leander'in ölümüne sebep olur (Nakiboğlu, 2010, s. 276).

Olay örgüsü bakımından aynı olan iki efsane arasındaki farklılık; amca yerine baba kişinin kullanımı ve âşıklar arasındaki din mevzusudur. Bu anlamda Ah Tamara efsanesinin kökeni Sestos adası efsanesiyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Ah Tamara efsanesinde var olan dinsel ve etnik husus, efsaneyi farklı kılan esas özellik olarak görünmektedir. Sestos adası efsanesinden farklı olarak amca yerine baba kişinin gösterdiği işaretler pek değişiklik arz etmezken Ah Tamara efsanesindeki din ve etnik yapı farklılığı efsaneyi hayli ilginç kılmaktadır. Adada yaşayan bir güzelin din farkından dolayı aşkına kavuşamaması ve iki âşğın trajik ölümü gibi göstergeler, efsanedeki bazı tarihsel, sosyo-kültürel ve coğrafik olguları öne çıkartmaktadır.

Sözlü anlatı unsurları olarak efsaneler, "yaşadıkları varsayılan kişileri, gerçek yerleri sahneye çıkarır. Tarih ve mekâna bağlama esas olarak özel adlar, kişi adları, yer adlarıyla ortaya çıkar" (Bonney, 2000, s. 299). Ah Tamara efsanesi de doğduğu mekânla ilişkili bir efsanedir. Dolayısıyla Van bölgesindeki tarihsel odakların, etnik ile dini farklılıkların bu efsanenin oluşumuna zemin hazırlamış olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Van bölgesi yakın tarihe kadar Ermeni, Türk ve Kürt etnisitelerin birlikte var olduğu ve Ortodoks Hristiyanlık ile Müslümanlık arasında şekillenen sosyal yapı bir şehirdi. (Bkz: Kılıç, 2012). Bu sosyal yapının sözlü anlatılara taşınmış olduğu açıktır. Ah Tamara efsanesindeki rahip/keşiş ile kilise gibi unsurlar Hristiyan Ermenileri, genç çoban ise Müslüman Türk veya Kürt olanı işaret etmektedir. Bu sebeple bu türden çoklu etnik ve din farklılığından oluşan bir efsane anlatısı René Girard'ın "üçgen arzu" modelinin gösterdiği bir okumayı sunmaktadır. Bu modele göre "güzel" Tamara'nın bir Müslüman genç tarafından arzulanıp elde edilmek istenmesi sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik bazı arzuları da çağrıştırmaktadır.

René Girard, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat* adlı eserinde anlatı türlerini "üçgen arzu" modeliyle değerlendirmektedir. Girard'ın iki şekilde yaptığı değerlendirme modellerinden ikinci model, Ah Tamara efsanesine uygulanabilmektedir. Bu modelde anlatıdaki kahraman ile arzulan nesne arasında kahramanın arzusunun kışkırtan, geliştiren ve olgunlaştıran "başka bir öğe"nin (dolayımlayıcı) bulunduğu açıklanır.

Girard'a göre kahramanın arzusunu doğuran/oluşturan bir "öteki" vardır: "Arzunun doğumunda, başka bir deyişle özneliliğin kaynağında, muzaffer bir edayla yerleşmiş 'Öteki'ni' buluruz hep. 'Dönüşümün' kaynağının içimizde olduğu doğrudur, ama kaynağın suyunun fışkırması için dolayımlayıcının sihirli değneğiyle kayaya dokunması gerekir" (Girard, 2017, s. 45). Ah Tamara efsanesinde arzu öznesi olan Müslüman delikanlıyı arzulanan nesne olan güzel Tamara'ya karşı kıskırtan, hareket ettiren öge nedir? Tek başına Tamara'nın güzelliği "kıskırtıcı öge"yi açıklayamaz. Tamara'nın gayrimüslim bir Ermeni kız olması, yaşadığı yerin özerk bir ada olması ve ada halkının sahip olduğu varlıklar bu ögeyi açıklayabilecek potansiyele sahiptir. Bunlar Tamara dışında ama Tamara'yla özdeşleşen öğelerdir. Arzu öznesi olan kahraman, arzulananı elde etmek, arzu nesnesinin tüm nimetlerinden faydalanmak istemektedir. Dolayısıyla Tamara'yla özdeşleşen başka öteki öğelerin de aslında arzulanıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Girard'ın gösterdiği modele göre, coğrafyanın tarihsel arka planında yatan bazı hadiselerin efsanenin oluşumuna dolaylı olarak, imajlar aracılığıyla katkı yaptığı söylenebilir. Efsanede beliren nimet olgusu efsanede çok çeşitli olup siyasal, ekonomik, kültürel okumalara sahiptir. Arzulanan nesnenin koruyucusu konumundaki rahibin canı pahasına "nesne"yi koruma güdüsü de yine tahakküm eden erke karşı varlığını korumaya yöneliktir. Bu yönleriyle Ah Tamara efsanesi birçok okumaya açık bir anlatı özelliğiyle önem kazanmaktadır. Hatta arzulanan nesne (Tamara) bir arketip olarak değerlendirildiğinde, Carl Gustav Jung'un gösterdiği yasak meyve arketipinde olduğu gibi gizliliğin ve kıskırtıcılığın yarattığı bir "tahakküm etme/ele geçirme/elde etme" arzusundan da bahsedilebilir (Jung, 2005, s. 104).

Ah Tamara efsanesi hakkında yapılabilecek alt metin okumaları birçok tarihsel-kültürel imgelemi gösterebilir. Bunun yanı sıra efsane barındırdığı aşk ve aşk etrafında şekillenen olay örgüsünün çekiciliği nedeniyle hem halk arasında hem de sanat ve edebiyat dünyasında ilgi görmüştür. Günümüz modern Türk edebiyatında birçok farklı türden esere ilham kaynağı olmuştur.

Halk arasında bilinen Ah Tamara efsanesini ilk kez edebi alana taşıyan ve bu bağlamda efsaneden ilhamla efsaneyi günümüze ulaştıran yazar Ermeni şair Hovhannes Tumanyan (1869-1923) gibi görünmektedir. Tumanyan, 1891 yılında yayımladığı "Ahtamar" adlı şiiriyle efsaneyi ele almıştır (Deveci Bozkuş, 2018, s. 49). On beş kıtadan oluşan bu şiir, ilk kıtasından itibaren belli bir izleği takip eden ve günümüzde bilinen olay örgüsüne benzer bir anlatı yapısına sahiptir. Şiirin ilk kıtasından itibaren; Van Gölü'nün küçük bir sahil köyünden bir gencin gizlice geceleri suda yüzerek sahilin karşısındaki adaya geçtiği, adadan yanan bir meşalenin ona yol gösterdiği, ateşi yakanın güzel Tamar olduğu, Tamar'ın her gece genci sabırsızlıkla beklediği, gencin de her gece bu sevda nedeniyle dalgalardan korkmadan gölde yüzdüğü, Tamar'ın heyecanla onu beklediği, her gece karanlıkta adada buluştukları, sonra gencin adadan ayrıldığı, bu durumun dedikoduya yol açıp Tamar'ın ahlaksızlıkla suçlandığı, Tamara'nın aldırışsız bir şekilde gence âşık olduğu, ancak birilerinin bu sırlarını öğrendiği ve bir gece gence yol gösteren meşaleyi söndürdükleri, bunun üzerine gencin sulara kaybolduğu, kaybolurken "Ah! Tamar!" şeklinde inlediği gibi izleklerle şiir kurulmuştur. Şiirin son mısrasında adanın ismini bu

aşktan aldığı yazılır: "O gün, bugün / Bu adanın bir adı var / 'Ahtamar'" (Tumanyan, 2024, Erişim Tarihi:23.07.2024).

Tumanyan'dan sonra edebiyat dünyasında Ah Tamara efsanesine dair ilgi çok sonra oluşmuş ve ancak 2000'li yıllardan itibaren efsaneyi konu alan eserler yayımlanmaya başlanmıştır. 2000'li yıllardan önce efsaneyi konu alan pek az şiir örnekleri olsa da efsane odaklı tespit edilen edebi eser örnekleri son yirmi yılın ürünleridir. Tumanyan'ın şiirindeki izleklere benzer şekilde aktarılan edebi eser örnekleri çoğunlukta olsa da Ah Tamara efsanesi bazı yazarların muhayyilesinde farklı imajlarla dönüştürülerek ele alınmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında efsaneye ilişkin tespit edilen edebi eserler, türler bağlamında incelenecektir.⁴

2. Efsanenin Oyunları

Ah Tamara efsanesini konu alan iki oyun metni tespit edilmiştir. Bunlar Funda Özşener'in *Ah! Tamara* (2005)⁵ oyunu ile Cem Düzova'nın 2021'de yayımlanan *Tamar, Ah Tamar* adlı oyunudur. İki oyun birbirinden farklı varyantları işlemiştir. Özşener'in oyununda iki Hristiyan gencin aşkı işlenirken Düzova'nın oyun metninde Müslüman genç ile adadaki Hristiyan Tamara'nın aşkı anlatılır.

Funda Özşener'in metni Yunan mitolojisindeki Sestos adası efsanesine daha çok benzerlik taşımaktadır. Yılmaz Önay'ın derlediği Ah Tamara efsanesi varyantlarından biri de Ermeni iki aşğın aşkı üzerinedir. Buna göre Tamara ile Andrekov arasındaki aşk Tamara'nın babası olan keşiş tarafından engellenir. Özşener'in metnine benzer olarak bu varyantta da Andrekov, balıkçı olup adaya erzak getirmektedir (Önay, 2018, s. 62-63). Ah Tamara efsanesine has olan ve efsaneyi halk arasında cazibeli kılan tarafı Hristiyan kız ile Müslüman erkeğin aşkıdır. Özşener metninde din çatışmasını konu etmemiştir. Ancak Özşener'in oyun metni bilinen efsaneyi dönüştüren bir özelliğe sahip olması yönüyle dikkat çekicidir.

Oyunda Tamara ile Mikail'in aşkı söz konusudur. Rahip babası ve kilise cemaatiyle birlikte adada yaşayan Tamara karşı kıyıda sahil köyünden adaya erzak getiren Balıkçı'nın oğlu Mikail'le birbirine âşık olurlar. Ada halkı karşı kıyıdan gelen erzak ile yaşamını sürdürür. Bu yüzden Balıkçı adındaki bir kişi her gün adaya teknesiyle erzak taşır. Metinde ada halkının yaşamı, birbiriyle ilişkileri ve hikâyeleri de anlatılmaktadır. Oyunda Tamara ile Mikail'in aşkına benzer bir hikâye de adadaki Aşçı Kadın ile Kırkor'un kötü sonla biten aşkıdır. Balıkçı'nın oğlu Mikail ile Tamara çocukluktan arkadaş olmalarına rağmen Tamara'nın babası Rahip'in baskısıyla Mikail adaya getirilmez uzun bir süre. Rahip başına

⁴ Ah Tamara efsanesi üzerine yazılan edebi eserlerin yanı sıra günümüzde efsaneye ilgili başka sanatsal üretimler de söz konusudur. Tespit edilen sanatsal üretimler olarak; piyanist ve besteci Fazıl Say'ın "Akdamar- Ah Tamara" operası, Yücel Arzen'in "Ah Tamara" adlı bir şarkısı ve Gökhan Akdolun ile Mustafa Karnas birlikteliğinde efsaneyi konu alan bir film bulunmaktadır. Efsaneyi odağa almasa da efsaneden ilham alan diğer birçok şarkı bestesi ve film sahnesi olabileceği düşünülmektedir. Çünkü Akdamar adası ve kilisesi 2007 yılında restore edildikten sonra ada tekrar gündeme gelirken adayla birlikte anılan efsane hakkında kaleme alınan eserlerin sayısı artmıştır. 2007'den önce efsane hakkında çok sınırlı eserler varken 2010'lu yıllardan itibaren birçok metin üretilmiştir. Asırlardır bilinen bu efsanenin yankıları devam etmektedir.

⁵ Funda Özşener'in oyun metni 2023 yılında senaryo şeklinde yeniden yayımlanmıştır (Bkz.: Özşener, 2023).

gelecek olayları önceden sezen biri olarak gösterilir ve bu yüzden Tamara'yı gözetleterek onu her şeyden koruyarak büyütmektedir. Ada adeta Tamara'nın neşesi için tahsis edilmiştir. Rahip, kızını sürekli gözetlenmekte, Ermiş adlı kişiye onu takip ettirmekte hatta Tamara'nın kalbinde geçenleri bile merak etmektedir. Kaderin gerçekleşmemesi için çaba sarf etmektedir (Özşener, 2005, s. 26). Fakat her şeye rağmen Tamara hayatını yapay bulur ve bir türlü mutlu olamaz. Hayatında en çok sevgiyi eksik bulmaktadır (Özşener, 2005, s. 18). Tamara adaya, ada halkına ve rahip babasına sonsuz bağlılık içerisinde olmasına rağmen kaderi Mikail'e doğru sürüklenmektedir. Balıkçı adaya erzak getirdiği bir gün çoban oğlu Mikail'i de Rahip'in isteği olan bir keçi dolayısıyla beraberinde getirir. Mikail'le babası adaya geldikleri gün çıkan fırtınadan dolayı geri dönemezler. O gece fırtınaya rağmen balıkçının teknesini alan Aşçı Kadın denizde boğulur ve tekne parçalanır. Bu durum Rahip tarafından kötü geleceğin ilk habercisi olarak görülür ve Rahip korkuya kapılmaya başlar. O gece Tamara ile Mikail birbirini görür. Tamara ile Mikail arasında çocukluktan kalma aşk tazelenir. Zamanla ikisi sürekli buluşmaya ve aşklarını gizlice yaşamaya başlarlar. Yıllardır onu bu aşktan korumak isteyen Rahip onlara engel olamaz ve bu tavrından vazgeçmeye başlar. Mikail'in adaya geldiği fırtınalı bir gecede teknesi parçalanır. Rahip, Mikail'i kurtarmaya çalışırken ölür. Fakat Tamara bu ölümden kendisini sorumlu görür ve Mikail'i terk eder. Tamara, Rahip'in yerini alıp kendisini kiliseye adarken Mikail kendisini dağlara vurur.

Oyunda Müslüman genç yerine Hristiyan bir genç vardır. Ancak asıl dönüştürülen efsanenin sonudur. Efsanede denizde boğulan genç çoban iken Özşener'in oyununda Rahip'in kendisidir. Üstelik rahip gerçekleşmemesi adına mücadele ettiği aşkın vuslata ermesi için genci kurtarır. Özşener, modern edebiyatın alımlama farklılığına giderek efsaneyi dönüştürmüş ve efsaneyi yeniden biçimlendirmiştir.

Yazarın dönüştürdüğü asıl unsurlardan biri iki âşık arasındaki din farklılığını metinden çıkartıp ikisini de aynı dinden yapmasıdır. Buna rağmen din mevzuu metnin omurgasını oluşturmaktadır. Tamara'nın bakireliği oyundaki önemli bir durumdur. Tamara'nın hem Rahip'in kızı olması hem de rahibe olarak yetiştirilmesi nedeniyle bakire kalması ve kimseyle evlenmemesi zorunlu kılınmıştır. Rahip, dindarlığını ve tanrıya olan bağlılığını Tamara'nın temiz, masum ve evlenmemiş olmasıyla göstermek isterken aksi yönde gerçekleşecek kötü bir kaderin peyda olmaması için de Tamara'ya eşsiz güzellikte bir hayat sunmaya çalışmaktadır. Rahip, Tamara'yı korumayı adeta tanrıya karşı bir sorumluluk olarak addetmiştir (Özşener, 2005, s. 71). Bu nedenle Tamara'nın bakire kalması, Mikail'le asla bir ilişkisinin olmaması gerekmektedir. Bu bağlamda metinde bir din farklılığı görülmezken bir din eleştirisi hissedilmektedir. Yazar, Rahip'in dindarlığı için kızına sunduğu yapay hayatı anlamsız kılar. Rahip hırslı ve zorba biri olarak gösterilir. Kızına sunduğu hayat ve ona olan bağlılığı kendisinin Tanrı nezdindeki kulluğunu arttırmaya dair bir imajla verilmektedir. Yine Rahip'in sevgiye ve aşka dair olumsuz düşünceleri de yazarın eleştirileri olarak öne çıkar. Kilisede görevli Aşçı Kadın'a karşı takındığı tavır ve onun sevdiğine kavuşmasını engellemesi bu yöndeki işaretlerdendir. Oyunun sonundaki çarpıcı sonda ise Rahip savunduğu düşünce anlayışını terk eder ve aşk için Tanrı'ya karşı gelerek ölümü seçer. Dolayısıyla Özşener'in metninde ele alınan efsane anlatısı hem Hristiyanlık

hem de din olgusu hakkında bazı eleştiriler imajları ortaya koyan özellikleriyle dikkati çeken bir metindir.

Oyunun başarılı taraflarından biri oyunakışındaki gerilimli durumdur. Oyundaki herkes gerçekleşecek kötü kaderin beklentisi içinde olup bu gerilim sürekli diri tutulmaktadır. Özşener'in oyununda kadercilik vardır. Efsanenin gösterdiği sona doğru sürüklenen iki aşığın yolculuğu kaderleri şeklinde verilmektedir. Rahip, Ermiş, Aşçı Kadın, Balıkçı ve hatta Tamara ile Mikail sürekli olarak gerçekleşecek olan kötü talih hakkında konuşur. Rahip'in konuyu sürekli diri tutması ve bu nedenle sürekli Tamara'yı baskılaması oyunu gerilimli hale doğru sokar. Yazar oyunda kurduğu sonla izleyiciyi şaşırtır ve kaderin yönünü değiştirir. Ancak kader kendini yine kötü sonla göstermiş ve ölüm ile sonuçlanmıştır. Bu yönleriyle Özşener'in metni; kurgusu, sonuçlandırma mantığı ve işlenen imajlarıyla efsanenin bilinen izleklerini dönüştürülme vasfına sahiptir. Bir modern edebiyat örneği olarak Özşener'in oyunu, Ah Tamara efsanesini modern imgelerle yeniden işleyen bir metindir. Bu bir anlamda yazarın toplumsal belleğe, tarihsel kaderciliğe bir müdahalesi olarak da okunabilmektedir.

Ah Tamara efsanesini konu alan ikinci tiyatro metni Cem Düzova'nın 2005'te yazdığı fakat 2021'de yayımladığı iki perdelik *Tamar, Ah Tamar* adlı oyunudur. Yurtiçi ve yurtdışında birçok kez sahnelenen oyun, Devlet Tiyatroları ve İstanbul Şehir Tiyatroları repertuarlarında yer almıştır. Yazar efsaneyi konjektörel meseleler etrafında işlemiştir. *Tamar, Ah Tamar* oyunu Funda Özşener'in *Ah! Tamara* adlı oyununa nazaran efsanenin bilinen izleklerine daha uygun bir metindir. Düzova'nın metni Hristiyan güzel kız ile Müslüman çobanın aşkı üzerine kuruludur. Oyun adadaki Hristiyan Ermeni ahali ile kıyıda Müslüman Türk ve Kürt ahali arasında geçer. Halklar barış içinde yaşamaktadır. Kıyıda kiler adaya üzüm ve su getirerek geçimlerini sağlamaktadırlar. Adadakiler de kıyıda gelen malzemeler sayesinde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu ticari ilişki her iki taraf için de hayattır. Birbirlerine ekonomik anlamda bağılıdır. Ancak Artos dağlarında çobanlık yaparken kıyıya gelen ve burada adaya yük taşıma işine giren Vestan'ın Tamar'ı görmesi ve Tamar'ın da Vestan'dan etkilenmesiyle iki genç birbirine tutulur. Fakat iki aşığın birleşmesi geleneklere aykırıdır. Yazar oyun metninde sebeplerini açıklamasa da geleneklerin bozulması durumunda insanların bunu kabul etmeyeceği, olaya tepki göstereceği, toplum içinde var olan barış ortamının bozulacağı ve gelecekte bir savaşın çıkacağı bildirilir.

Oyunda efsaneye uygun olarak Tamar ve Vestan iki ayrı dindendir. Tamar'ın babası kilisenin başpapazı ve ada halkının lideri Manuel'dir (Gatoğigos). Kıyıda Müslüman ahali ise tarım ve hayvancılıktan gelen ürünlerini Musa'nın kurduğu ticaret ağı sayesinde adaya göndermekte böylece geçimlerini sağlamaktadırlar. Çoban Vestan yıllardır kavalını bırakmış artık üflememektedir. Musa'nın kıyıda yük şirketinde işe giren Vestan, arkadaşlarının zorlamasıyla bir gün kavalına üflemeğe başlar. O gün Tamar da kıyıya gezmeye gelmiştir. Vestan'ın kavalına üflemeğiyle Tamar ona hayran kalır. Vestan da Tamar'ı görünce daha güzel ve derin çalar. Böylece aşk başlar. Efsaneye uygun olarak iki âşık buluşmaya başlarlar. Tamar geceleri adadan kıyıya doğru yüzen Vestan'a fener ışığıyla haber gönderir. Keşiş buluşmalarına engel olur ve yaptığı plan sonucunda Vestan

boğulurken Tamar da intihar eder.

Oyun metninde yer alan karakter isimleri tarihsel bilgilere göre düzenlenmiştir. Tamar'ın babası Papaz Manuel ismi adadaki kiliseyi inşa eden mimar Manuel'le aynı isimdedir. Yine papaza atfedilen Gagik ismi de adaya kiliseyi inşa ettiren Vaspurakan kralı I. Gagik'ten gelir. Çobanın Vestan olan ismi de Gevaş'ın tarihsel adıdır. Karakter isimleri kültürel ve coğrafik özdeşleşmelere göre ayarlanmıştır. Yazarın bölgede yaşayan halkları, kültürleri ve bölgenin iklimsel özelliklerini göz önünde bulundurduğu gözlemlenmiştir.

Oyunda dikkati çeken unsur barış temasının kullanılışıdır. Yazar efsanede bir dönüşüm yaparak din farklılığından ziyade barış temasını öne çıkarır. Metinde Hristiyan Ermeniler ile Müslüman Türk ve Kürtler arasında var olan barış ortamı sayesinde bir ticaret ilişkisi vardır. Bu nedenle Tamara'nın babası ve diğer kıyı halkı bu aşkın başlarına bela olacağını, barışın biteceğini, halklar arasında savaşın baş göstereceğini düşünürler.

Metinde öne çıkan bir diğer konu ticaret erbabı olan Musa adlı karakterin sözde iki aşğa yardımcı olup birleşmeleri için gösterdiği çabadır. Musa mal mülk sahibi güçlü biridir. Kıyıda adaya giden malların aracı konumundaki patrondur. Kıyıda işçiler onun emrindedir. Metinde sıklıkla zalimliği ve paraya düşkünlüğü ile anılır. Musa, aşk sebebiyle ada ve kıyı halkları arasında gerçekleşecek savaş sonucunda adadaki Ermenilerin yerlerinden çıkartılacağını hayal eder, bu yüzden planlar kurar. Musa'nın barışı bozma planı bir arzuyu da işaret etmektedir. Yukarıda zikredildiği gibi René Girard'ın üçgen arzu modeliyle gösterdiği anlatıları değerlendirme yöntemine uygun olarak Düzova'nın metnindeki Musa karakteri de arzu eden bir özne olarak arzuladığı nesnelere çeşitli kışkırtıcı öğelerden dolayı elde etmek ister. Yazar, Tamar ile ada özdeşliği kurarak bölgenin tahakküm öznesinin asıl hedefini gösterir. Bu yönleriyle *Tamar*, *Ah Tamar* oyununun René Girard'ın anlatı değerlendirme modeline oldukça uygun bir metin olarak öne çıktığı söylenebilir.

Funda Özşener'in ve Cem Düzova'nın oyun metinleri efsanedeki anlatıyı çeşitli imajlarla yeniden biçimlendirme nitelikleriyle önemli metinlerdir. Metinlerde toplum ve insan doğası hakkında değerlendirmeler mevcuttur. Oyunlarda inşa edilen karakterler üzerinden geçmişten günümüze bölgedeki sosyo-kültürel konular efsanenin izlekleri kullanılarak farklı açılardan ele alınmaktadır.

3. Efsaneden İlham Alan Şiirler

Ah Tamara efsanesi üzerine yazılan edebi eserler arasında şiir türündeki örnekler çoğunluktadır. Efsane barındırdığı trajik aşk vesilesiyle şairlerin aşk, ölüm ve ayrılık teması bağlamında şekillenen şiirlerine dâhil olmuştur. Özellikle efsanenin doğduğu toprağın şairleri efsaneye bigâne kalmamış ve efsane hakkında birçok şiir yazmışlardır.

Ah Tamara efsanesini şiirine konu edinen ilk şairlerden biri Zeki Ömer Defne'dir. Defne, "Akdamara" adlı şiirinde efsaneyi ayrıntısıyla işlemiş, etkisinde kaldığı aşkın hüznünü mısralarına yansıtmıştır. Şair, "tarifsiz aşk" olarak yorumladığı efsaneyi bilinen olay örgüsüyle ele almış ve şiirinin ilk kıtasından itibaren kullandığı "kral kızı", "fener", "gece", "göl", "Van" gibi kelimelerle efsaneyi çağrıştıran temel unsurlar üzerine durmuştur.

"Bir evvel zamanlarda bir delikanlın vardı hani,
Söyler durur onu her gün göl, yel haritalarından.
Derecesiz, tarifsiz aşk, esrik kral kızına,
Konuşurlarmış geceleri kaleden bir fenerle,
Biri burdan, biri ordan helyostalar gibi Van!" (Defne, 1987, s. 175).

Bu ilk kıtada şair efsanenin geçtiği yerin üzerinde durur. Kullanılan göl ve kale imgesinin yanı sıra doğrudan Van kelimesiyle efsanenin coğrafyası anılmıştır. Şairde efsane, doğduğu coğrafyayla birlikte anlam kazanmıştır. İki aşğın geceleri kaleden yakılan fener sayesinde buluşması ve bu durumun güneş ışıklarını ayarlayan helyostalar gibi gösterilmesi hem bu aşkın gücünü hem de coğrafyanın güzelliğini ifade etmek için kullanılır.

"Sonra, inmiş o fener bir gece ansızın göle,
Karanlıkta ışmarlar vererek kral kayığından,
Göz etmeye, gel etmeye başlamış; acı bir oyun!
Kayık, yiğidin gözünde kız olmuş çıkmış, tebdil!
Hadi sulara kayık döner, o döner burgaç burgaç...
Gitmiş yiğit ölüme dek dala çıka kayığın ardından." (Defne, 1987, s. 175).

Şiirin ikinci kıtasında Tamara'nın babasının gence kurduğu oyun anlatılır. Delikanlıyı ölüme götüren bir oyunla fenerin yeri sürekli değiştirilmiş ve genç gölde boğulmuştur. Şair kralın planını acı bir oyuna benzetmiştir. Bu kıtada Defne'nin efsanenin izleklerini takip ederek ve bir öyküleştirme düzenini kurarak şiirini yazdığı görülmektedir.

"Göl, yel söylenir durur halâ haritalarımda o aşk,
Sanki sulardan çakar da ben olur o yiğit bâzan
Bir bazalttan yontulmuş heykel gibi al yanak,
Dikmedinse bir kıyına o büyük aşk anıtını sen halâ
Dikeyim ister misin ben kalene karşı onu Van?

Sana ses ses gelmiştim, sis sis dönüyorum,
Duman duman bozlaklar tüter gibi eyvanlardan,
Şimdi sen oldun bir sılam, bir gurbetimin de ey Van!" (Defne, 1987, s. 175).

Şaire göre göl ve aşk özdeşleşmiştir. Haritalarda görünen göl artık aşkı imlemektedir. Van'daki kale gibi bu aşkın da bir anıt olarak şehirle var olduğu belirtir. Trajik sonla biten aşkın etkisindeki şairin kendisi de duyduğu bu aşk hikâyesi sebebiyle Van'a gurbetlik beslemektedir.

Arif Nihat Asya'nın "Van Gölü" adlı şiirinde efsanenin kendisi değil fakat efsanenin geçtiği Akdamar adası yer alır:

"Nerde istersen orda kal... yerleş;
Yolcu, rü'yaya benziyor burası...
İşte bak: Bir küçük denizdir göl;
Bir küçük kıt'a Ahtamar adası!" (Asya, 1992, s. 466).

Asya'nın üç kıtadan oluşan şiirinde Van Gölü'nün methi vardır. Gölün rengi, şekli, coğrafik

özellikleri ulusal bir zenginlik olarak övülür. Şiirde Akdamar adası geçse de ada ile efsane ilişkisinde bir ayrıntıdan bahsedilmez.

Selim Temo Ergül'ün *Ah Tamara* adlı şiir kitabındaki uzun sayılabilecek “Ah Tamara” adlı şiiri, efsaneyi farklı imajlarla dönüştüren şiirlerdendir. Şiirde anlatılan efsane bir sosyo-politik anlatı olarak öne çıkmakta, bir coğrafyanın makûs talihi şeklinde alınılanmaktadır. Tamara'ya seslenen bir ruhun, Tamara'ya ulaşmak için çektiği mücadele şiirdeki anlatının odağıdır. Tamara bir umudun adı olarak sembolleştirilir. Efsanedeki gencin yüzerek adaya geçme mücadelesi umuda doğru zorlu bir yolculuk olarak betimlenmektedir. “Kavruk, esmer tenli genç”, Tamara'ya ulaşmak için tüm varlığıyla mücadele etmektedir. Ergül'ün şiirinde efsaneyi çağrıştıran ilk mısralar şairin Tamara'ya seslenişiyile başlar: “Samanyolu çırılçıplak, gece yıldızlı / dut yaprakları hışırıyor, orda mısın?” (Ergül, 1995, s. 7). Bu ilk mısralarla sesini Tamara'ya ulaştırmak isteyen şair, anlatacaklarını dinletmek istediği Tamara'yı arar. Ona anlatacakları olduğunu söylemek ister. Efsanenin anlattığı coğrafya hakkında trajik betimlemeler yapan şair, efsanedeki kötü kaderi/sonu doğanın ve tarihin her yerinde hissetmektedir:

“kaç kelebek ölüsü
 kaç çiçek kurusu
 kaç yüz buruşuğu
 yaşanamayan kaç aşk
 olası kaç heyecan
 kaç eksik ürperti
 hiç saramayacak kaç beden
 bir taş oynuyor yerinden
 bir adam zar zor öpebiliyor sevgilisini
 bir saz kırılıyor
 bir civan uçuruma salıyor ağırlığını
 bir köprü uçuyor bakmaktan
 ellerim yanıyor kâğıtta
 ellerime Ağustos yağıyor durmadan
 en çok baharları ağlıyorum
 bir yanardağın bakısında” (Ergül, 1995, s. 12)

Şair gerçekleşmeyen ve hiç gerçekleşmeyecekmiş gibi duran umuda kavuşmayı doğadan tasvirlerle işler. Fakat doğanın görünümleri geçicidir. Bu yüzden her şey mümkündür. Efsanedeki aşkın trajik sonu gibi hayatın her alanı trajik olsa da her şeye rağmen şairde umut vardır ve bunun için mücadele etmek ister: “ve ben cüzamlı bir yolcuymdur kimsenin konuk etmediği/ düşümde bir sevda bulurum.. adı: Tamara!” (Ergül, 1995, s. 14). Şair kendisinin, toplumunun ve coğrafyasının makûs talihini yenmek ister. Bu yüzden efsaneyi tersyüz edip mutlu bir son için Tamara'ya kavuşmak isteyen bir genç ve dolayısıyla bir anlatı düşlemektedir:

“a h, Tamara!
 niye mi tutuyorum ellerini
 niye mi dönüyorum köklerime

sen ki birden çok.. çoktan fazla
ve kelimenin birkaç anlamıyla dışı
ve ben tutuşmalıyım Tamara
bir aşk da mutlu bitsin!" (Ergül, 1995, s. 14).

Van'da yaşayan şair Müştehir Karakaya'nın "Van Gölü Sahilinde Bir Akşam Hüznü" adlı şiirinde ise efsane bir ilham kaynağı olarak işlenir ve Van Gölü, efsanedeki trajik aşk dolayısıyla hüznün duygusuyla karşılanır. Şiirin son kısmında yer alan "Van gölü sahillerinde bir adam/ Tamara'ya el sallayıp duruyor/ Ve gün batıyor" (akt. Akşener, 2015, s. 77) mısralarında kavuşamamış iki aşığın verdiği hüznün ve acılı bir bekleyiş hissedilirken efsanenin mutsuz sonu hatırlatılmış olur. Şair yüzyılların acısıyla ve hâlâ aynı umutla aşkına el sallayan genci betimlemektedir. Şairin göl kıyısındaki gezmelerinde kalbinden geçen hüznün nedeni de budur: "Görüyorum ve susuyorum/ ağlamak adlı ordu hücumu kalkınca/ kum ve su katışıyor sevdamızdan/ kıyımızda hasat mevsimi" (akt. Akşener, 2015, s. 76).

Abdurrahman Adıyan'ın "Van Gölü'nde Güneşin Valsi" adlı şiirinde de hüznün ağda dönüşür: "Nidalarla uyanıyordu şehir / Haykırıyordu/ Ah Tamara, Ah Tamara/ Tamara ardından koşuyordu/ Dalgalarla kayaların ahengine/ Artos şaşkın Süphan ağlıyordu" (Akt. Özkan, 2018, s. 21). Adıyan'ın şiirinde efsanedeki kaderin acısı yankılanmaktadır. M. Latif Bakış'ın *Tamara* (2017) kitabında yer alan "Tamara" şiirinde destansı aşkın büyüklüğü övülürken aşka izin vermeyenlere bir feryat vardır. Aşkı bilmeyenleri, aşka kıyanları Tamara'nın keşiş babasıyla simgeleyen şair, keşişi cehaletle imler: "Cehaletin tüm karanlığını cübbesinde taşıyan keşiş". Tamara'nın aşkına kavuşamamasını keşişin köhneleşmiş ruhuyla açıklar şair:

"Cılız ışıklar aydınlatmaz aşktan yoksun köhne ruhları.
Zift bağlamış düşüncelerini kara keşişin. Rüzgârlar
Durulatamaz; etkisi olmaz kangren vurmuş ruhlara!" (Bakış, 2017, s. 59).

Bakış'ın şiirinde her ne kadar aşk gerçekleşmemiş olsa da halkın gönlünde ve Artos dağının şahitliğinde bu aşk hep yaşayacaktır:

"Artık Artos'un şahitliğinde seslenecek bu seveda
/asil ruhlara.
Van Gölü'nün serin dalgalarından nefesin
/alınmada Tamara!.." (Bakış, 2017, s. 59-60).

Serkan Korkmaz'ın *Ah Tamara* adlı romanı içerisinde efsaneyle ilgili yazılmış şiirler mevcuttur. Bu şiirlerin birinde efsanedeki gencin Tamara'ya olan aşkı anlatılırken Tamara ismi üzerinden akrostiş yapılır:

"Taktım yüreğime sevdayı sana geliyorum.
Alamaz seni benden Nairi denizinin soğuk suları.
Mezara gireceğimi de bilsem yırtarım şu azgın dalgaları
Adaya çeker beni senin cennet kokun.
Rahip kızı! Yağmura hasret çöller gibi seni özlüyorum.
Ah bir bilsen, serap gibi her yerde seni görüyorum." (Korkmaz: 2017, s. 152).

Mustafa Işık'ın "Tamara'ya Selam" şiirinde efsane, ihanet eksenli yorumlanmaktadır. "Su azgın, kulaç yenik... İhanet/ ... / Sen sesime dik gecenin söküğünü/ Ben alışığım, ihanetleri duymaya" (Akt. Özkan, 2018: 157). Ömer C. Çakmakçı'nın "İçime Karanlıkları Dolar" şiirinde efsane anlatısında yer alan fener ve kaval gibi nesnelere yarattığı çağrışımlar kullanılır: "Akdamar'da bir fener/ Gölün dibinde o ses, çağırır gibi.../ -Ah Tamara!/ Kuzular ağlar sahilde/ Yanar içerim/ ... / Göl can çekişir burgaçlarında eski zamanın/ Aklıma gülyarım gelir/ Bir kaval ezgisinde buruklaşır özlemim (Akt. Özkan, 2015: 194). Sait Dervişoğlu'nun "Ah Tamara" adlı şiirinde efsanedeki ölüm şekli Nuh Tufanına benzetilir: "Nuh uyanıp Ağrı Dağı'ndan/ Üfleyiverdi sanki Van Gölü'ne/ Göl okyanus oldu sanki / Dalgalar coştı, fırtına kıyamet.../ Son sözüm 'Ah Tamara, Ah Tamara...' (Dervişoğlu, 2021, s. 430).

Celal Yenitürk'ün *Gönül Gözü Sözü Özü* adlı kitabında öncelikle efsane okuyucuya aktarıldıktan sonra efsaneyi anlatan "Giderim" şiiri yer alır. Âşık tarzı bir şiir olan bu şiirde anlatıcı ve Tamara karşılıklı olarak birbirlerine aşklarını anlatırlar:

"Denize atlayıp yüzdüm Tamara,
Işık kayıp oldu, düştüm havara,
Ne yaptım çıkamadım kenara,
Ah Tamara deyip ağlar giderim.

Cantürk sen gittin de sanki ben durdum,
Hemen ardın sıra denize girdim,
Senin aşkın ile canımı verdim,
Cantürk deyip kara bağlar giderim.

Tamara dedikçe kükredi deniz,
Denize gömüldü aşkımız temiz,
Belki mahşer günü kavuşuruz biz,
Hasretle ciğerim dağlar giderim.

Kavuşmak istedim gül yüzlü yüze,
Keşiş babam eyledi zulüm bize,
Cantürk deyip kendim attım denize,
Deniz çalkandıkça çağlar giderim." (Yenitürk, 2016, s. 380).

Bu şiirlerden başka internet sitelerinde yayımlanan ve efsaneyi benzer temalarla işleyen birkaç şiir tespit edilmiştir. Bunlardan Bülent Baysal'a ait olan "Ah Tamara / Van Akdamar" adlı şiirde Yunan mitolojisinden öğeler kullanılarak bunlar Ah Tamara efsanesindeki kişilerle mukayese edilir. Tamara güzellik konusunda Afrodit'e benzetilirken Anka kuşu, Eros gibi mitolojik unsurlarla efsane ilişkilendirilir (Baysal, 2024, erişim tarihi: 12.08.2024). Şiir boyunca efsanedeki aşkın acısı şair tarafından paylaşılır. Şiirde Yunan mitolojisinden seçilen ve deniz, ölüm, ayrılıkla ilişkilendirilen mitolojik kişiler (Risus Nemesis Fraude Fornaks Amphitrite Thanatos) efsanenin içeriğine uygun olarak işlenir. Ensar Cevval'a ait olan "Ah Tamara" şiiri gece, hüznün ve ayrılıkla anlamlandırılır: "Ayrılık akşamlarını

kucakladığında/ bir sen emzirdin kucağında dolunayı. /simsiyah dumanlar kaplarken asumanı." Cevval'ın şiirinde Türkiye'de mekân olarak ada, kale, deniz gibi unsurları taşıyan ve Ah Tamara'ya benzer şekilde aşk ve ölüm temasının yer aldığı efsanelerle Ah Tamara efsanesi birbirleriyle mukayese edilirler. Tamara'nın diğer efsanelerde anlatılan kadınlardan daha saf, daha temiz olduğu belirtilir:

"Ah Tamara! ..
Kardeşlerini görürüm, her sabah ve akşam
yanyana dizili beşi bir yerde
en büyük kardeşin zengin, umarsız
küçüğü heybeli yine çarüksüz
kınalı, sedef, biraz daha ilerde
kız kardeşin dul, sahipsiz üsküdüarda
gelen geçen gemilere karşı arsız
her şeyini almış İstanbul denen hırsız
ne su, ne balık ne de toprak
ne dal, ne yaprak kalmış, çırılçıplak
onlar senin kadar saf ve temiz
onlar senin kadar duru güzellik değil" (Cevval, 2024, erişim tarihi: 12.08.2024)

Ensar Cevval'ın şiirinde efsaneler arasında mukayeseler yapılırken kent-taşra ilişkisine de atıf yapılır. İstanbul'daki Prens adaları bir anlamda kent hayatı, kent kültürüyle düşünülür. Şairin belleğindeki kent çürümüş, yozlaşmış değerleri ile vardır. Bu nedenle kent adaları da bu unsurlarla, güzellikten yoksun olmakla ilişkilendirilir. Ancak Ah Tamara adası şairde taşra ve taşranın samimi, yozlaşmamış, bozulmamış güzelliğiyle anlam bulur. Tamara da bu yönleriyle taşranın güzel imgelerini karşılar. Tamara merkez dışındaki çevrenin var ettiği bir güzel olmasıyla övülür. Şiirde gösterilen sembollerle efsane, modern bir kent-taşra mukayesesi bağlamında yorumlanır.

Tespit edilen diğer şiirlerden İlhan Haylaz'ın "Ah Tamara" başlıklı şiirinde aşkın ölümle ilişkisi verilmektedir: "Gücümü bin kat artıran/ Gözlerin geliyor aklıma/ Ama nafile/ Sular çekiyor beni/ Uyan Tamara kötülükler öldürüyor beni" (Haylaz, 2024, erişim tarihi: 13.08.2024). Nimet Öner'in "Tamaranın Gözleri" şiiri, kendisini Tamara'yla özdeşleştiren, aynı aşkın kaderini yaşadığını belirten anlatıcının Tamara'ya seslenişi vardır: "Ah/tamara, öldüren aşkıyla ölümsüzleşen dev kadın; acaba göbek bağımızı aynı kişi mi kesti?" (Öner, 2024, erişim tarihi: 12.08.2024). Şiirde umut, bekleyiş, hasret duyguları yoğunluktadır. "Sen badem ağaçlarının altında bekledin, ben bir teras katında. Bir tek fark vardı aramızda; sen geleceğini biliyordun, ben ise gelmeyeceğinden emindim. Yine de beklemeyi sevdim..." Şair uzun zaman geçse de hâlâ âşıkların aynı kaderi yaşadığını ve her örneğin efsaneyi çağrıştırdığını belirtilir: "Nasıl olsa değişmiyor sevdaların rengi asırlar geçse bile./ Her yürek yangın yeri, her el buza kesiyor hala." (Öner, 2024, erişim tarihi: 12.08.2024). İrfan Yılmaz'ın "Ah Tamara Efsanesi" başlıklı şiirinde ise bölgenin bilinen tarihsel coğrafik yer adları eşliğinde efsane anlatılmaktadır (Yılmaz, 2024, erişim tarihi: 13.08.2024).

Ah Tamara efsanesini konu alan veya efsaneden ilhamla yazıldığı tespit edilen şiirlere

bakıldığında şiirlerde genellikle efsanenin bilindik varyantı olan Tamara ile Müslüman çoban arasındaki olay örgüsünün işlendiği ve şairlerin efsanedeki bu talihsiz sonu sıklıkla vurguladıkları gözlemlenmiştir. Bu nedenle şiirlerde hüznün duygusu ağırlıktadır. Şiirlerde Tamara genellikle güzellik ile tanımlanırken olayların fener/meşale/ışık unsurlarıyla anlatıldığı görülmüştür. Yine şiirlerde rahip/keşiş, ada, göl gibi unsurlar kullanılarak efsane çağrışımlar üzerinden verilmiştir. Öyküleme tekniğinin kullanıldığı çoğu şiirde iyi-kötü denklemi kurularak iki âşık iyi, aşklarına engel olanlar ise kötü şekilde tasvir edilmiştir. Şairlerin kullandığı imge ve semboller oldukça benzer olup birkaç şiirde kullanılan imaj dönüşümü hariç, şiirler benzer yapıya ve duyguya sahiptir. Efsanenin sunmuş olduğu imaj üretimi şiirlerde pek kullanılmamıştır. Ayrıca şiirlerde Van'ın coğrafi ve kültürel unsurları sıklıkla kullanılmış, Van Gölü, göl etrafındaki dağlar, Van Kalesi, şehrin diğer kültürel değerleri bir zenginlik olarak şiirlerde yer almıştır. Özellikle yerel şairlerin yazdığı şiirlerde bu husus söz konusudur.

4. Öykü ve Romanlarda “Ah Tamara”

Tiyatro ve şiir türlerindeki örneklerden başka Ah Tamara efsanesini konu alan iki öykü ile iki roman tespit edilmiştir. Doğrudan efsaneyi ele alan bu örneklerde yazarların metinlerini Akdamar kilisesinin yapılış zamanına göre tarihlendirdikleri ve buna göre araştırmalar yapıp dönemin siyasal, sosyal ve coğrafik koşullarını öne çıkartmış oldukları anlaşılmıştır.

Şahin Akçap'ın *Ah Tamara* (2004) adlı öykü kitabında yer alan “Ah Tamara” öyküsü, anlatıyı kurma biçimi ve içerdiği kültürel zenginlik unsurlarıyla dikkati çeker. Yalın ve gerçekçi üslubuyla başarılı bir metin olan Akçap'ın öyküsü, efsanenin bilindik olay örgüsüne bağlı kalmış uzun bir öyküdür. Öyküde Akdamar adasına yakın sahil köylerinden birinde çobanlık yapan Memo iyi yüzücü vasfıyla bilinir. Günün belli saatlerinde hayvanları gölün kıyısına getirip dinlendirirken kendisi gölde yüzmeye başlar. Bazen Akdamar adasına kadar yüzer. Adada gördüğü kilise ve kilisedeki kara giysili rahipleri hayretle izler. Bu merakından gizlice adaya gelmeye başlar. Bir gün adada Tamara'yı görür. Tamara'nın güzelliğine tutulur. O gün Tamara'yı aklından çıkaramaz ve ertesi gün yine yüzerek adaya gider. Bu kez Tamara'yla karşılaşır. Tamara da ondan etkilenir. Çobanın adaya yüzme isteği Tamara vesilesiyle bir tutkuya dönüşür. Artık her gün yüzerek adaya gelir ve Tamara'yla buluşurlar. Adadaki kilisenin rahipleri adaya hiçbir yabancı sokmazlar. Memo'nun adaya geldiği bir gün Tamara'nın babası olan Başrahip onları görür. Duruma hiddetlenir ve aşklarının imkânsız olduğunu söyleyerek onları uyarır. Buna rağmen iki âşık buluşmaya devam ederler. Bunun üzerine Tamara bir odaya hapsedilir, Memo da dövülür. Memo ile Tamara anlaşarak geceleri buluşmaya karar verir. Memo geceleyin karanlığın içinde Tamara'nın yaktığı feneri izleyerek yüzüp adaya gelir. Benzer bir gecede Memo henüz yolun ortasındayken rahipler feneri söndürür. Tamara'yı derdest ederler. Çoban Memo karanlık suların içinde yolunu kaybeder. Soğuk dalgaların içinde debelenir, en sonunda son nefesini verir. Son nefesindeki “Ah Tamara” haykırışı Tamara'ya ulaşır. Tamara dayanamayarak adanın en yüksek tepesinden gölün sularına kendisini bırakır.

Şahin Akçap'ın öyküsü efsaneyi samimi bir dil ve yalın bir üslupla işleme yönüyle öne

çıkılmaktadır. Fakat metnin içeriğinde imaj dönüşümleri ve yeniden kurma biçimleri görülmez. Metinde aşkın imkânsız oluşunun sebepleri üzerine de pek durulmaz. Fakat öyküde Hristiyan ve Müslüman gerilimi hissedilir. Çobanın babasına sorduğu ‘neden adaya kimseyi istemediklerine’ dair soruya babasının verdiği “Her hal onlar hıristiyan biz müslümanız diyedir” (Akçap, 2004, s. 18) şeklindeki cevap, din farklılığının yarattığı bir kültürel ayrıma işaret eder. Ancak yazar efsanenin bu türden ayrıntılarına pek değinmemiş, salt aşk üzerine yoğunlaşmıştır. Öyküdeki başarılı özelliklerden olan doğa tasvirleri aşkın büyüyle aktarılır. Ayrıca Akçap’ın öykü metninde bölgenin kültürel zenginlikleri bolca yer alır. Halkın konuştuğu ağız, yeme içme kültürü anlatılan unsurlardandır.

Efsaneyi işlediği tespit edilen bir diğer öykü, Taylan Özgür Köşker’in *Ah Tamara* (2017) adlı kitabının içinde yer alan “Ah Tamara” öyküsüdür. Öykü Doğubayazıt’tan Van’a doğru minibüsle yolculuk yapan anlatıcının bir yolcudan dinlediği efsaneyi içerir. Öyküde efsane yorumlanmadan ve öyküleştirilmeden anlatılır. Yolcunun ağzından efsane yorumlanmadan verilir.

Öykü metinleri dışında efsaneyi konu edinen iki roman tespit edilmiştir. Tahsin Aytekin’in *Tamara ve Kördüğüm* adlı kitabı ile Serkan Korkmaz’a ait *Ah Tamara* isimli roman, efsaneyi ayrıntısıyla işleyen ve efsanenin geçtiği dönemi tarihsel koşulları eşliğinde yazan eserlerdendir.

Tahsin Aytekin’in 2015 yılında yayımlanmış olduğu *Tamara ve Kördüğüm* kitabı, tarihi roman türünde bir eserdir. *Ah Tamara* efsanesini bilinen varyantlarından farklı olay örgüsüyle konu edinen roman, 10. yy.’da Van’da geçmektedir. Romanın olay zamanı Akdamar kilisesinin yapılış zamanına denk getirilmiş ve bu dönemin tarihsel bilgileri etrafında roman kaleme alınarak efsanenin gerçeklik imajı arttırılmaya çalışılmıştır. Romanda Van, I. Gagik’in yönetimindeki Vaspurakan Krallığı hâkimiyetindedir. Krallık, Abbasi valisi Yusuf’a bağlıdır. I. Gagik, Akdamar adasında kilise yaptırmış, kilisenin inşaatı yeni tamamlanmıştır. Mimarı Manuel bilinmeyen bir sebepten iki kolu kesilmiş halde iken roman başlar. Mimarı iyileştiren Vostan kazasında yaşayan Yusuf Leşker’in ailesidir. Yusuf Leşker, Bağdat’tan dönmüş, orada ilim irfan öğrenmiş genç bir delikanlıdır. Yusuf Leşker; Mimar Manuel, eski Bizans askeri Leon ve tekke şeyhi Zincani ile iyi dosttur. Tamara ise babası Keşiş Şakak’la birlikte Ani’den Van’a yeni göç etmiştir. Tamara’nın güzelliği dillere destandır. Onu gören erkekler ona âşık olur. Bu yüzden Tamara Van’a geldikten kısa süre sonra Taronlu diye biri tarafından kaçırlır. Fakat Keşiş, kralın yardımıyla kızını Taronlu’dan kurtarır. Ancak bu kez Yusuf Leşker, Tamara’yı görür ve ona tutulur. Tamara da Yusuf’a tutulur. Keşiş farklı dinden olduğundan kızını Yusuf Leşker’e vermez. Yusuf ile Tamara birlikte kaçarlar. Ancak yakalanırlar ve Yusuf zindana atılır. Tamara ise babasının zoruyla Akdamar adasına yerleştirilir. Arkadaşları Yusuf’u zindandan kurtarır. Yusuf ile Tamara tekrar kaçarlar. Bu kez Keşiş, Taronlu ve kralın adamları izlerini bulur ve Yusuf Leşker öldürülür. Tamara’nın akıbeti ise bilinmez.

Roman karmaşık yapısı ve iç içe geçen birçok hikâyesi sebebiyle sofistike bir hal almıştır. Romanın anlatıcısı Yusuf Leşker’in kardeşidir. Bu nedenle roman, anlatıcının babası, kardeşleri, tanıdıkları etrafında şekillenen olaylardan oluşur. Romanın her bir bölümü

neredeşye birbirinden bağımsız olaylardan oluştuğundan karmaşıklaşmıştır. Romanda Tamara ile Yusuf'un aşkı ve macerası anlamsızlaşmış, diğery hikâyeler karşısında etkisiz kalmıştır. Roman, Yusuf'un babasının hikâyesi, Leon'un hikâyesi, Manuel'in hikâyesi, Abbasî valisi Sacoğlu Yusuf'un hikâyesi, tekke şeyhi Zincani'nin hikâyesi gibi birbirinden kopuk birçok anlatının yer aldığı bir metindir. Romanda anlatılan hikâyeler romanın bütünlüğünü bozmuştur. Tahsin Aytekin'in Tamara ve Kördüğüm romanı her ne kadar yapısı ve kurgu tekniğıyle sorunlu olsa da Ah Tamara efsanesini konu edinen bir tarihi roman iddiasıyla yazılmıştır. Yazarın muhayyilesindeki efsanenin aktarımı ise özgündür ve efsanenin bilindik varyantlarından bağımsızdır.

Ah Tamara efsanesiyle ilgili olarak yayımlanmış romanlardan bir diğery Serkan Korkmaz tarafından kaleme alınan Ah Tamara -Aşk Adada- (2017) adlı romandır. Bu romanla Van efsaneleri üzerine araştırmalar yapan Yılmaz Önay'ın Ah Tamara efsanesi ile ilgili derlemiş olduğu varyantlardan biri olan üçüncü varyant arasında benzerlikler vardır (Önay, 2018, s. 68-69). Önay'a derlediğı varyant; genç çoban, Tamara ve Van Beyi arasında geçer. Van Beyi Tamara'ya âşık olup onu almak ister ama Tamara, Bey'e varmaz, genç çobana kaçar. Korkmaz'ın romanı bu varyantla benzerlikler taşısa da varyantla doğrudan uyumlu değildir.

Romanda Çoban Ali'nin hikâyesi anlatılmaktadır. Çoban Ali zulüm gördüğü Değirmenci Köyü'nden kaçarak Van'ın Kirveli Köyü'ne gelir. Burası Derviş adlı tasavvufu uğraşan şeyhin tekkesinin olduğu köydür. Derviş ona kucak açar, iş verir, yakınlık gösterir. Ali burada çobanlık yapmaya başlar. Bir gün çobanı olduğu keçiler bir tarlaya girer, tarla sahipleri onu döver ve köyden uzaklaştırmak ister. Derviş onu Van Beyi'nin sarayına yerleştirir. Van'ı idare eden Serhat Beyi de Ali'yi sever, onu yakınında bulundurur. Bey, Van dışında bir Hristiyan Ermeni köyünü ziyaret ettiğinde, köyde Keşiş İsa'nın kızı Tamara'yı görür ve ona âşık olur. Fakat Keşiş İsa, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında kız alıp vermenin yasak olması nedeniyle buna karşı çıkar ve kızını Bey'e vermez. Bunun üzerine Bey bölgedeki Ermenilerle Müslümanların ilişkisini yasaklar, Keşiş'in köyünü açlıkla sınar. Sonunda Tamara kendisi yüzünden olacıklara dayanamayarak Bey'in talebini kabul etmek zorunda kalır. Düğün hazırlıkları başladıktan sonra Bey, en güvendiğı adamı olan Ali'yi Tamara'yı köyden alması için gönderir. Ali, Tamara'yı görünce ona âşık olur. Tamara da Ali'ye âşık olur. Dönüş yolunda ikisi birlikte kaçar. Ancak bir müddet sonra yakalanırlar. Ali zindana atılır. O esnada savaş çıkar ve Bizans ordusu Van'ı yakıp yıkar, Bey de öldürülür. Ali zindandan çıkar. Bu kez Keşiş İsa, kızı Tamara'yı Ruştina (Akdamar) adasına götürüp onu Ali'den uzaklaştırmayı amaçlar. Ali, Tamara'nın izini bulduktan sonra adaya yüzerek gider ve Tamara'yla tekrar buluşurlar. Ali her gece Tamara'nın adadan yaktığı feneri izleyerek adaya yüzerek gider. Bunu duyan Keşiş, fırtınalı bir gecede feneri yakarak Ali'yi adaya çağırır. Ali yüzerek adaya ulaşmaya çalıştıkça fenerin yeri sürekli değişir. Bu nedenle çok yorulan Ali fırtınalı suda boğulur. Ölmeden önce Ali "Ah Tamara" diye haykırır. Bu sesi duyan Tamara dayanamayarak adanın kayalıklarından suya atlar.

Romanda Akdamar Kilisesi'nin yapılışı, Bizans'ın Van'ı yıkması gibi tarihsel durumlar yazarın roman içinde bölümler açarak araya girmesiyle anlatılmaktadır. Ayrıca romanda dipnotlar bulunur ve yazar yer yer deneme üslubuyla okuyucuya tarihsel bilgiler vermeye

çalışır. Romanda efsanedeki duygusal durumlar şiirlerle verilmiştir. Yazara ait ve yazarın başka şair ve yazarlardan alıntuladığı şiirler, roman içine yerleştirilmiştir. Romanda aşk, insanlık, kötülük ve bölgenin kültürel ile doğal özellikleri hakkında yoğun, uzun betimlemeler görülmektedir.

Tahsin Aytekin ile Serkan Korkmaz'ın romanlarında daha çok aşk teması işlendiğinden aşka engel olan toplum anlayışı hakkında eleştiriler sarf edilir. Romanlarda insan doğasının kötü yönleri ve aşkın gücü üzerinde durulur. Toplumun aşk karşısında büründüğü katılık her iki romanda da eleştirilir. Bu nedenle yazarlar hüznün duygusunu öne çıkartırlar. Özellikle Serkan Korkmaz'ın romanında dramatizasyon yoğundur. Genel manada ise romanların dil estetiğinin ve kurgusal yapısının ihmal edildiği söylenebilir.

Sonuç

Ah Tamara efsanesinin çağdaş Türk edebiyatına yansımalarını odağa alan bu çalışmada tiyatro, şiir, roman ve öykü türlerinde tespit edilen eserler incelenmiştir. İncelemede yazarların eserlerinde kullandıkları efsane varyantlarının birbirinden farklı olduğu gözlemlenmiştir. Bu yönüyle modern edebiyatta işlenen Ah Tamara efsanesinin birkaç farklı çeşidiyle birlikte ele alındığı anlaşılmıştır. Bu nedenle eserler içerisinde birbirinden farklı olay örgüleri, karakterler ve mekânlar yer almıştır.

Ah Tamara efsanesi bazı yazarlarca doğrudan bazı yazarlarca dolaylı olarak bir ilham kaynağı şeklinde kullanılmıştır. Özellikle efsaneyi dolaylı olarak işleyen eserlerde, imajlar yoluyla politik, sosyo-kültürel ve bölgede yaşanan tarihsel olaylar etrafında efsane dönüştürülmüştür. Funda Özşener ile Cem Düzova'nın tiyatro metinleri ile Selim Temo Ergül'ün şiiri bu özelliğiyle öne çıkmaktadır. Bu metinlerde efsanenin gösterdiği imgeler bölgede gerçekleşen tarihsel olaylar etrafında yeniden biçimlendirilmiştir.

Efsanedeki iki aşğın din farkından dolayı kavuşamaması, efsaneyi bilinir ve ilginç kılan yön iken yazarlar tarafından bu durum sıklıkla vurgulanmıştır. Din gibi etnik kimlik de eserlerde öne çıkartılan bir unsurdur. Yazarlar metinlerinde iyi-kötü denklemi kurarak aşka engel olanları hedeflemişlerdir. Özellikle birçok şiir metni bu odağı kullanmıştır. Yine şiirlerde efsane daha çok aşk, ölüm, ayrılık, hüznün temalarıyla aktarılmıştır. Efsaneye dair yazılan bazı metinler yerel şair ve yazarlar tarafından yazıldığından bunlarda Van'ın tarih, kültür ve doğal unsurlarıyla birlikte işlendiği ve efsanenin de bir turistik öge olarak ele alındığı söylenebilir.

Modern Türk edebiyatında Ah Tamara efsanesi hakkında yazılan eserlerin genellikle 2000'li yıllardan itibaren yayımlandığı görülmüştür. Bu yıllarda özellikle Akdamar adasındaki kilisenin restorasyonu nedeniyle efsanenin gündeme geldiği, bu nedenle eserlerin konuyu işlemeye başladığı düşünülmektedir. Bu yüzden bir mimari yapının popülerleşmesinin örnekleri okunabilecek birçok şiir metni üretilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada tespit edilen çalışmaların dışında efsaneyi ele alan veya efsaneyi çağrıştıran tespit edilememiş bazı metinlerin olma ihtimali de vardır.

Bir edebi üretim olarak Ah Tamara efsanesini işleyen eserlerden tiyatro metinlerinin dil, kurgu ve imaj dönüşümü bağlamında başarılı metinler oldukları söylenebilir. Çoğu şiir ve roman türündeki eserlerde bu husus ihmal edilmiştir. Özellikle şiirler konu ve duygu olarak birbirini tekrar eden metinlerdir. Romanlarda kullanılan anlatı tekniklerinin yeterince başarılı olmaması ve ayrıntıların derinliğe sahip olmaması nedeniyle bu metinlerin de kurgusal yönleri zayıftır.

Sonuç olarak bu çalışmada, ada merkezli bir efsanenin modern edebiyatta kullanılma biçimleri, edebi türler üzerinden yapılan sınıflandırma mantığıyla incelenmiş olup efsanenin yazarlar tarafından ele alınan imgeleri ve işlevleri üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda modern Türk edebiyatında Ah Tamara efsanesinin içerdiği olay örgüsü üzerinden daha çok ele alındığı ama efsanedeki bazı göstergelerin bazı yazarlar tarafından yeni imajlar üretilerek ve yeniden biçimlendirilerek de işlendiği tespit edilmiştir. Efsane anlatısında yer alan iki farklı din ve etnisiteden iki aşık, adanın özerkliği ve konumu, aşkın imkânsızlığı gibi göstergeler modern metinlerde bölgenin tarihi ve güncel kültürel, siyasal ile ekonomik unsurlarıyla ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Bu yönleriyle Ah Tamara efsanesi geçmişten günümüze hem içeriği hem de göstergeleriyle edebi metinlerde birçok açıdan ele alınmasına vesile olmaktadır.

Kaynaklar | References

- Akçap, Ş. (2004). *Ah tamara*. Elips Kitap.
- Akşener, H. S. (2015). *Van şiiirleri ve Vanlı şairler antolojisi - Van'dan Vaniköy'e 3. İleri Yayınları*.
- Algon, A. (2011). *Van Gölü'nün gemileri- Tatvan'dan Bodruma yelken peşinde bir yaşam*. Naviga Yayınları.
- Asya, A. N. (1992). "Van Gölü". *Van Kütüğü*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları (ss.466-467).
- Aytekin, T. (2015). *Tamara ve kördüğüm*. Sitav Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2005). *Kubbealtı Lügati: Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. C.1. Kubbealtı Neşriyat
- Bakış, M. L. (2017). *Tamara*. Artos Kitap.
- Baysal B. (2024). "Ah Tamara / Van Akdamar." <https://www.antoloji.com/ah-tamara-van-akdamar-siiri/antolojim-uyeler/>, Erişim Tarihi: 12.08.2024.
- Bonnefoy, Y. vd. (2000), *Antik dünya ve geleneksel toplumlarda Dinler ve mitolojiler sözlüğü*. (L. Yılmaz, haz.). Dost Kitabevi.
- Cevval, E. (2024).. "Ah Tamara" <https://www.antoloji.com/ah-tamara-3-siiri/>, Erişim Tarihi: 12.08.2024.
- Defne, Z. Ö. (1987). "Akdamara". *Türk Dili*. 430 (175).
- Dervişoğlu, S. (2021). *Ruhuma mektuplar*. Sıfır Yayınları.
- Deveci Bozkuş, Y. (2018). *Ermeni edebiyatı'nın mümtaz şair ve yazarı Hovhannes Tumanyan'ın hayatı, eserleri ve edebi kişiliği*. Harf Yayınları.
- Düzova, C. (2021). *Tamar, ah tamar*. Dramatik.
- Ergun, M. (1997). *Türk dünyası efsanelerinde değişme motifi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergül, S. T. (1995). *Ah tamara*. Suteni Yayıncılık.
- Evlîyâ Çelebi (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bağdad - Basra - Bitlis - Diyarbakır - Isfahan I Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van 4. Kitap*. (S. A. Kahraman – Y. Dağlı Haz.). Yapı Kredi Yayınları.
- Girard, R. (2017). *Romantik yalan ve romansal hakikat: edebi yapıda ben ve öteki*. (A. Etensel İldem, Çev.). Metis Yayınları.
- Göktürk, A. (2012). *Ada: İngiliz yazınında ada kavramı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Güneş, M. (2020). "'Kızılırmak' ve 'karakoyun' efsaneleri bağlamında kültürün yeniden üretiminde halk anlatılarının işlevselliği". *Milli Folklor*. 16: 125 (100-109).
- Haylaz İ. (2024). "Ah Tamara" (<https://www.xn--iirsitesi-z2b.com/Ilhan-Haylaz-Ah->

- Tamara-Siiri-6025.html, Erişim Tarihi: 13.08.2024.
- İpşiroğlu, M. Ş. (2003). *Ahtamar kilisesi: ışıkla canlanan duvarlar*. (A. Yalınız, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Jung, C. G. (2005), *Dört arketip*, (Z. A. Yılmazel, Çev.), Metis Yayınları.
- Keklik, M. (2023). “Evliyâ Çelebi'nin Van'da yaşadıkları ve Van İzlenimleri.” *Evliyâ Çelebi'nin izinde Van ve çevresi*. Zeki Taştan (Ed.), Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları. (ss. 17-30).
- Kılıç, O. (2012). "Van", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/van#1>, Erişim Tarihi: 07.06.2024.
- Koç, M. (2010). *Yeni Türk edebiyatı'nda İstanbul adaları*. Eren Yayınları.
- Korkmaz, S. (2017). *Ah tamara*. Bengisu Yayınları.
- Köşker, T. Ö. (2017). *Ah tamara*. Maske Kitap.
- Nakiboğlu, M. (2010). “Denizin ve dalgaların aşkı”, *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*. (Ed. Oktay Belli). Van Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları. (ss.274-281).
- Nar, M. Ş. (2014). “Günümüz toplumunda mitler: Anadolu halk efsaneleri üzerine genel bir değerlendirme.” *Folklor/Edebiyat*, 20:79 (55-77).
- Nişanyan, S. (2024). “Akdamar adasının ismiyle ilgili flaş iddia.” <https://www.sehrivangazetesi.com/akdamar-adasinin-ismiyle-ilgili-flas-iddia>, Erişim Tarihi: 11.10.2024.
- Önal, M. N. (2021). “Efsanelerin geçmişi, bugünü ve geleceği”. *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 1:1 (70-94).
- Önay, Y. (2018), *Van efsaneleri*. Van Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Öner, N. (2024). “Tamaranın Gözleri” <https://www.antoloji.com/ahtamara-3-siiri/>, Erişim Tarihi: 12.08.2024.
- Özkan, A. (2018). *Van şiirleri antolojisi*. Van Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Özşener, F. (2005). *Ah! tamara*. Mitos Boyut.
- Özşener, F. (2023). *Ah! tamara*. (Senaryo). Agora Kitaplığı.
- Seyidoğlu, B. (2005). *Erzurum efsaneleri*. Erzurum Kitaplığı.
- Tumanyan, H. (2024). “Ahtamar.” <https://www.antoloji.com/ahtamar-siiri/>, Erişim Tarihi:23.07.2024,
- Ulupınar, E. C. (2022). “Hovhannes Tumanyan'ın eserlerinde mitolojik unsurlar”. *World Language Studies*. 2: 1 (15-24).

Yenitürk, C. (2016). *Gönül gözü sözün özü*. Berikan Yayınevi.

Yılmaz İ. (2024). "Ah Tamara Efsanesi" <https://www.antoloji.com/ah-tamara-efsanesi-siiri/antolojim-uyeler/>, Erişim Tarihi: 13.08.2024.

<https://www.akdamarkilisesi.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 12.07.2024.

<https://www.bernamegeh.com/butun-yonleriyle-metran-isa-destani/>, Erişim Tarihi:05.09.2024.